

EL “LLIBRE DE ORDE
DE FR. JAUME PÀMIES,
MONJO DE POBLET”

DISCURS DE RECEPCIÓ LLEGIT EL DIA 12 D'ABRIL DE 2007

A LA

REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA

PEL

P. ALEXANDRE MASOLIVER I MASOLIVER

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC NUMERARI

P. ALEXANDRE OLIVAR

BARCELONA 2007

EL “LLIBRE DE ORDE DE FR. JAUME PÀMIES, MONJO DE POBLET”

DISCURS DE RECEPCIÓ LLEGIT EL DIA 12 D'ABRIL DE 2007

A LA

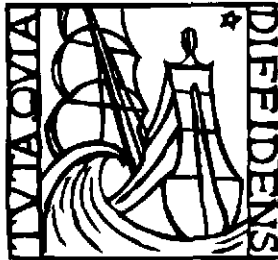
REIAL ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA

PEL

P. ALEXANDRE MASOLIVER I MASOLIVER

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC NUMERARI

P. ALEXANDRE OLIVAR

BARCELONA 2007

Excm. Sr. President,
Iltres. Srs. Acadèmics,
Senyores i senyors,
Amics tots:

No és, sincerament, una retòrica *captatio benevolentiae*, ni falsa modèstia, sinó la més pura i autèntica veritat, en el meu cas, si dic, que ha estat una ben agradable i plaent sorpresa d'ésser cridat a formar part d'aquesta docta institució, en la meva petitesa, al costat de membres eminents, ben coneguts per la saviesa i erudició a casa nostra i fora del país. Això sí, em plau moltíssim, que, en la meva persona, rere l'estimat i admirat germà, amic i mestre *in re historica*, que fou per a mi el pare Agustí Altisent, torni a fer-s'hi així present el meu monestir de Poblet.

En efecte, he estat escollit com a acadèmic d'aquesta docta casa, per substituir-hi –ai las, ben indignament!– el meu germà de comunitat.

* * *

Nasqué el 1923 en dramàtiques circumstàncies, que el marcarien, sens dubte, per sempre –la seva mare moria de part, no arribà doncs a conèixer-la–, a Santa Coloma de Queralt, on el pare (mort ja quan ell tenia només 5 anys!) regentava una farmàcia, bé que la família i el cognom procedien d'Anglesola. En fou la mare de llavors ençà (així la consideraria ell i l'anomenaria sempre) Dolors Altisent i Ceardi, germana del conegut compositor Joan Altisent, i noves

germanes li foren les cosines (entre elles Aurora, coneguda especialment pels seus bells i delicats dibuixos cal·ligràfics de l'interior de les illes de l'Eixample de Barcelona). Féu els estudis al Col·legi La Salle de la Bonanova, i es graduà posteriorment com a perit mercantil. Alternà aquest estudi amb el conreu al Liceu Francès d'aquesta llengua que, com més tard l'anglès, posseïa perfectament. Per uns pocs anys féu de viatjant per la Península de guants de punt fabricats a la petita empresa familiar. Es donà de ple a la lectura, arribant a ser un vertader lletraferit.

Es produeix llavors el primer gir important de la seva vida, quan decideix el 1946 d'entrar com a monjo a Poblet, per a professar-hi rere un curt postulantat i l'any de noviciat, el 1948. Hi estudià els primers anys de *Filosofia i Teologia* escolàstiques, per a completar els estudis teològics després a la Facultat dominicana de Friburg de Suïssa, tot residint al monestir cistercenc germà d'Hauterive. En fou professor seu entre d'altres, el futur cardenal Charles Journet. Tornat a Poblet com a Llicenciat en Teologia (1953 ja), hi professà, amb vertadera fidelitat tomista la Teologia Dogmàtica els cursos 1952-53 a 1957-58. Puc dir que he rebut d'ell, personalment més tard un curt però brillant curs d'Introducció a sant Pau (1966-67) i, abans, 1962-1963, unes molt didàctiques classes de català. Aviat se'l nomenà arxiver i director de la impremta. El millor fruit d'aquesta seria l'Obra Completa de sant Bernat en l'esplèndida edició crítica de dom Jean Leclercq, amb qui establí una bona i llarga amistat

I ve llavors el segon i decisiu gir de la seva vida: obté del pare Abat permís per a fer estudis de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, on obté la Llicenciatura en Història el 1965, i el Doctorat amb Premi Extraordinari el 1974. De 1977 a la seva jubilació, el 1988, fou professor titular d'Història medieval a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, que l'homenatjà el 2003 amb un volum miscel·lani, com féu també el Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, que presidí des dels inicis. Membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i corresponent de l'IEC, rebé el 1997 la Creu de Sant Jordi. Lector incansable, coneixia a fons els clàssics grecs i llatins (en especial Homer i els historiadors, en primer lloc Tucídides, vertader pare de la Història científica, o entre els llatins Virgili o Titus Livi), així com les literatures catalana, castellana, francesa i anglesa, amb predilecció per Shakespeare, o, entre els contemporanis, C.S. Lewis.

Escriví extensament. Destaco la seva *Història de Poblet*, Poblet 1974; i el primer volum del *Diplomatari de Santa Maria de Poblet (960-1177)*, Barcelona 1993 (en deixà preparat el segon volum en arribar-li la mort). Rebé sengles pre-

mis per altres importants estudis seus, com ara el llibre *Les granges de Poblet al segle xv. Assaig d'història agrària catalana*, Barcelona 1972; o l'important article "Un poble de la Catalunya Nova els segles xi i xii. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200", dins "Anuari d'Estudis medievals", III, Barcelona 1966, p. 131-213.

Col·laborà a la *Historia de España* de Menéndez Pidal, així com en diverses revistes o miscel·lànies històriques, i es revelà com a insigne bernardinista amb el seu "San Bernardo, comentarista del Cantar de los Cantares", "Anuario de Estudios Medievales", III, Barcelona 1966, p. 451-455, o ja abans "Inteligencia y cultura en la vida espiritual según los «Sermones in Cantica» de san Bernardo", dins *Los monjes y los estudios*, Poblet 1963, p. 144-162. Fou autor igualment de la Introducció al llibre sobre sant Bernat de Claravall, *De la consideració* editat a "Els Nostres Clàssics", GEC, Barcelona, 1989.

A un altre nivell de més ample abast, i amb gran èxit editorial, publicà a Ediciones Sígueme de Salamanca, *Reflexiones de un monje*, col·lecció "Pedal" 211, 1990, 5a. ed. 1999; i *Reflexiones de un monje*, II, *ibidem*, "Pedal" 234, 1996, 2a. ed. 2002. Del primer, hi ha edició catalana, *Reflexions d'un monjo*, Columna, Barcelona 2001.

Realment, perdérem amb ell un home culte, un erudit i un monjo. Vaig escriure arran de la mort una nota de record i lloança a "Serra d'Or".¹ El tenia –i el tinc– per un inoblidable amic i mestre, per l'erudit i l'acurat i eminent historiador medievalista que fou. Tenia a més (i ho dic en l'esmentada nota), "com el seu estimat Bernat de Claravall, *l'art d'escriure bé*".

És digne hereu a casa nostra dels grans historiadors que foren els pares Marquina, Vallespinosa i sobretot Finestres, o, entre els cistercencs espanyols, els pares Crisóstomo Henríquez o l'annalista Àngel Manrique.

***

No sortireu –ben segur– guanyant amb el canvi: Gràcies, de tota manera, per pensar en mi per a cobrir aquesta vacant, i gràcies, molt especialment als tres acadèmics que han volgut presentar-me: els germans monjos de Montserrat pare Alexandre Olivar i pare Josep Massot, i el professor Anscari Manuel Mundó, tots tres bons coneixedors del camp científic que, tant el pare Agustí, com jo, hem conreat sempre, el de la Història Monàstica, ell en el vessant medieval sobretot, i en el modern, jo!

---

1. Alexandre MASOLIVER, "El pare Agustí (Lluís) Altisent i Altisent (1923-2004)", "Serra d'Or", setembre 2004, p. 614-615. Mort, en efecte, el 20 d'abril, fou sebollit a Poblet el 22 següent.

Precisament, he escollit, per a l'obligat *Discurs de Presentació*, un tema de la història contemporània de Poblet, que el pare Agustí va tocar ja de pas en la seva coneguda i valuosa *Història* del nostre monestir.²

Es tracta d'un petit i interessant llibre, un volumet en dotzau (només 1 cm de gruix, per 14 d'amplada i 19 de llargada), manuscrit sobre paper de tina, sense cap marca d'aigua, i relligat en pergamí (molt gastat i enfosquit per l'ús sovintejat), amb dos teixells al llom (han desaparegut les tanques metàl·liques), que consta de només 86 fulls, i és obra d'un monjo i abat pobletà de les darres generacions abans de la desamortització definitiva (hi hagué abans –com se sap– la *del trienni liberal*), que li tocà de viure i patir.

És, en efecte, la petita agenda, memòria personal i *vademècum* del pare Jaume Pàmies.

Fill de Jaume i Margarida, nasqué el nostre home a Cornudella del Montsant, el Priorat, l'1 de novembre, diada de Tots Sants, de 1758. Prengué "lo St. Hàbit" –diu ell mateix– el 16 de març de 1775, per a professar, complert l'any prescrit de noviciat, el 19 de març següent, festa de sant Josep, essent Abat "lo Mt. Ile. Sor. Dn. Josep Fibla" (ho fou els anys 1772-1776), "y finalment fou ordenat de Presbiterat en Jaca dia 21 de Desembre del any 1782". De pròpia mà també, però, *afegeix a continuació, més tard sens dubte i amb lletra més petita*: "y antes, per lo mateix Sr. Bisbe dn. Julián de Gascueña, de diaconat.³ Y de subdiaconat per lo Illm. Sr. dn. Fr. Manuel de Artalejo, Bisbe de Vich, ex Genl. de la Mercè".⁴

Tot això figura al primer foli r del manuscrit, i hem de passar al foli 57r, per a seguir en les dates més significatives el que fou la vida d'aquest home eminent a Poblet: "En 11 de Desembre de 1815" –escriu– "prenguí possessió de aquesta Abadia, y desde aquest dia als 14 de Setembre de 1819," –quan acabà el seu quadrienni abacial– "he celebrat Missa tots los dies de festa per satisfacer las

2. Vegeu Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, Poblet 1974, especialment a p. 624-631.

3. Cf. per a ell Remigius RITZLER - Pirminus SEFRIN, vol. VI de Conradus EUBEL, *Hierarchia Catholica Medii et Recentioris Aevi*, Pàdua 1958, p. 239 i nota 7; així com Pius Bonifacius GAMS, *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Graz 1957, p. 10 i 38. Julián de Gascueña, nascut en el poble del seu nom, Cuenca, el 1717, franciscà observant, arribà a ser ministre provincial del seu Orde, i teòleg i examinador del Tribunal de la Nunciatura a Madrid. Promogut bisbe de Jaca el 19 d'abril de 1780, passarà a Àvila el 20 de setembre de 1784, on morirà el 24 de juliol de 1797.

4. Antonio Manuel de Artalejo, nascut a Ciempozuelos, Madrid, diòcesi de Toledo el 6 de juliol de 1713. Membre de l'Orde de la Mercè, en el qual arribà a ser General, era Mestre en Teologia. Consagrat bisbe de Vic a Madrid el 9 de març de 1777, hi entrà en possessió del seu bisbat el 17 de febrer del mateix any, per a morir-hi el 15 de desembre de 1783. I cf. RITZLER-SEFRIN, *op. cit.*, p. 440 i nota 4; i GAMS, *op. cit.*, p. 91.

obligacions de Pàrroco y Abat de aquest Monastir”. I afegirà encara al paràgraf següent al mateix full: “En 3 de Maitg de 1805 me ellegiren Rector del Colegi de Huesca” –el que mantenia en aquesta ciutat la Congregació Cistercenca de la Corona d’Aragó i Navarra, a la qual fou obligat a entrar Poblet el 1623, rere la mort del pare Simó Trilla, darrer Abat perpetu de la casa–.⁵

I segueix dient: “en lo últim any de aquell quatrieni” (l’any 1809 doncs) “no hi hagué curs escolàstich a causa de la invasió francesa. Durant aquest empleo no celebrí missa alguna *pro ovibus vel pro subditis* (escriu curiosament), tal vegada per no haverme ocorregut dupte sobre aquesta obligació, però després ne he celebrat norantatres per aquest fi, y proseguiré en celebrar (conforme anirà anotat enseguida), per suplir las omissions en qe puch haver incorregut com a Rector, y com a Prelat y Pàrroco de aquest monastir, etc.”

Com ja haureu notat, tot i que escriu el pare Pàmies amb ben acurada i molt llegible lletra, ho fa, naturalment, en un català molt saborós, però d’abans de les normes del Mestre Fabra, sense cap accent i amb moltes abreviatures, com era normal de fer llavors. És de notar igualment la seva extrema escrupolositat pel que fa al fidel acompliment de les obligacions o dèbits de misses, com acabo de recollir i es repetirà sovint tot al llarg del Llibre i de la meva intervenció.

Amb una exemplar fidelitat registra totes les Misses dites per ell des de 1783 fins a 1835, assenyalant les ja pagades amb una creu. Curiosament, anota a foli 8 r: “He celebrat 15 Missas per lo tricenari” (anomenat de sant Lambert dins l’Orde), “que comensa a 21 de desembre de 1782 (pues dit dia me ordení) fins a 17 de 7bre de 1783 *inclusive*”.

Saltant alguns fulls, on nota l’autor escrupolosament els seus successius torns de misses, concretament, el 23 de setembre de 1821, i el 30 de juny i 13 d’octubre de 1822, veiem com anota al foli 59r, que, “Dia 12 de Abril de 1824 he regressat al Monastir, havent estat ausent desde últims de octubre de 1822 ab motiu de la guerra o revolució” (el trienni liberal ja esmentat, sota el rei Josep, amb les cremes i destruccions que suposà per a Poblet). Escriu Pàmies a continuació que: “En 12 de Abril de 1824, dia de Pasqua, comensàrem a celebrar la missa conventual y resar lo ofici divino en la Iglésia de Sta. Catharina” (capella exterior de l’Hostatgeria) “lo Sr. Abat dn. Esteve Torrell (1819-1821, i 1823-1825, lògicament en aquest segon període), P. Prior Ltor. dn. Jph. Queralt (serà abat de 1826 a 1831), P. dn. Jph. Giralt, // fol. v P. dn. Jph. Compte, P. dn. Jaume Morató, P. dn. Anton Camí, P. dn. Joan Porcalla, y fr. Jaume Pàmies”.

---

5. Alejandro MASOLIVER, *Origen y primeros años (1616-1634) de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón. Síntesis histórica y documentos*, Poblet 1973, pàssim.

Entre claudàtors, afegeix encara, per a més precisió, que “P. Mtre. Morató, y P. Ltor. Fonoll estaban malalts”. “Dia 15 de maitg de 1824 se posà en la Iglésia de Sta. Catharina un sacrari nou, y se colocà en ell lo Santíssim”... “Dia 13 de Juliol de 1824 comensaren a regressar alguns individus de la comunitat qe estaban ausents, y al dia següent, reunida la comunitat, semitonà los psalms penitencials en la Iglésia major procesionalmt., y durant lo curs de la professó, lo Sr. Abat aspergí aigua beneita, celebrantse desde aquella hora los divins Oficis en dita Iglésia major. Fins al expressat dia 13 de Juliol sols hi havia en lo Monastir vuit Sacerdots permanents y aptes per a celebrar” (no malalts ni xacrosos per tant). “Per consegüent, de las quatre semmanas de religió, sols se celebraba la missa conventual, però vui diumenge dia 18 del expressat Juliol // fol. 60r, se cantà la tèrcia y missa com antes de la revolució, a excepció del Orgue qe fou robat y cremat. Aquest mateix dia he comensat jo la semmana major, y lo torn de las missas segueix com antes, però fins ara sols se celebrà la missa major” (excloses doncs per força major misses privades, o dels torns setmanals de Beata i de difunts).

Normalitzada així de moment doncs la situació, “Dia 10 de Octubre de 1824, se ha tornat a posar la oració de comunitat, conforme era de costum, y als últims del mateix Mes tornàrem a cantar las Vespras y completas com antes, y també se donà orde per anar al cor ab cugulla, a excepció de matinas los dias qe se semitonan” (dies ferials, cal suposar lògicament).

Des del foli 15 a 17, després d'enumerar els monestirs pertanyents a la Congregació Cistercenca de la Corona d'Aragó i Navarra, ço és: “a Cataluña, Poblet, Santas Creus, La-Baix, Escarp. València, Benifazà, Mallorca (?), La Real, Vallidigna. Aragó, Beruela, Rueda, Sancta Fee, Piedra. Navarra, Fitero, Oliva, Leire, Marcilla, Iranzu” (i afegeix de manera incongruent La Trapa, que ultra ser fora de la Congregació, és a Aragó).

I suma encara (el monestir havia signat amb aquests monestirs un conveni mutu per a la celebració de misses pels membres difunts dels mateixos): Scala Dei (la cartoixa tarragonina), Trasovares (monestir femení cistercenc aragonès, prop de Tarassona, i Mercadal (nom que rebé el també monestir cistercenc femení de Cadins durant la seva estança primera a la ciutat de Girona).

A continuació (fol. 15r), repeteix al respecte: “Òbits de la Congregació. Los que portaran est señal (+) són pagats, los demás no. // fol. 15v Ab est señal (+) quedan pagadas todas las missas també de estipendi, com las 4 de religió” (obligades per l'ús de l'Orde per a cada monjo llavors). Segueix una llarga llista de noms, amb el nombre de misses dites. Són la major part abats i monjos pobletans, però hi afegeix també personalitats destacades a les quals està obligat el

monestir. Figuren així “Dn. Carlos III, 4 +; 1 Per la Reina catholica Dª Maria Ysabel Franca de Braganza+; Per lo Sumo Pontif. Pio VII; Per la Reyna Catholica Dª Maria Amàlia, que morí en 17 de Maitg de 1820 +; per lo gm. (grandíssim?) Papa Pio VIII. 1, Janer 12 de 1831 +; dn. Fernando VII. Morí en 29 de set. bre de 1833. A las 3 horas, menos quart, de la tarde, per qui he celebrat quatre misas pr disposició del Sr. Abat” etc. Entre els abats, són consignats els pares Josep Fibla, 1772-1776, 22+; Joan Beltrí, anterior, 1768-1772, 26 +; Pere Serarols, 1794-1797, 27 +; Jph. Sabater, 1797-1800, 23 +; Anton Mas, 1801-1804 (a fol 2v consigna que “Lo P. Mtre. Mas morí en 8 de desembre de 1813”), 14 +; Joaquim Casanovas, 1804-1808 (morí en 1816), 14 +.

Al fol. 62r, i 62-r-62v, respectivament, figuren les *Cartas de Hermandad*, amb Scala Dei primer, en llatí i català; i Santa Susanna de la Trapa després, en castellà. Normalment, els preveres s’obliguen a dir una missa, i els 7 salms penitencials els altres monjos de cor, mentre els germans llecs recitaran 25 Parenostres i altres tantes Avemaries.

Al fol. 65 r, arribada la luctuosa i definitiva exclaustació dita de Mendizábal, després de notar al fol. v precedent que “Dia 3 de desembre de 1825, després de la missa conventual digué lo Sr. Abat dn. Esteve Torrell, que anomenaba Prior President de aquest Monastir al P. Ltor. dn. Jph. Queralt, perquè lo dia següent finaba la su abadia”, continua: “En 27 de Agost de 1831, lo Rm. P. Mtre. dn. Joseph Queralt, ex Vic. Genl., en calitat de comisionat, donà possessió de aquesta Abadia de Poblet al Mt. Ile. P. Mtre. dn. Sebastià Gatell”.⁶

Consigna després, ben dramàticament, les *Confnacions*: “Als 17 de abril de 1835, Divendres Sant” (òbviament, no es respectaven ni els dies més sagrats per als monjos i els simples cristians!), “se intimaren la confinació y destino per lo Monastir de Rueda als següents Religiosos de aquest Monastir. Rm. P. dn. Ramon Bertran, Prior Presidente, Rm. Pare dn. Jph. Queralt, ex Vico. Genl., Pare dn. Jph. Roca, P. Ltor. Dn. Franco. Camín, P. dn. Franco. Pallerola, Fr. Franco. Mariner, Convers, y fr. Anton Serra, Convers. Una Missa +”.

“Al 21 de Juliol de ídem se intimà també la Confinació al P. dn. Joan Porcalla (Porcallà, interpreta el P. Altisent), per lo Mont. de Valdigna, dins 24 horas”.

De fet, una *Nota*, situada ben curiosament, fol. 77 v, darrere les acurades anotacions que li tocà de fer respecte d’una òbvia necessitat casolana, la *Bugada*

6. Noteu, que seria el darrer abat abans de la forçada exclaustació, 1831-1834. Seguirien, com a priors presidents només, el pare Ramon Bertran, 1834-1835, i ell mateix, aquest darrer any. Abans de la Restauració i fins a l’extinció de la comunitat, ho foren, ja exclaustats, el pare Ignasi Carbó, 1847-1850 (moriria com a missioner claretí a Palau d’Anglesola el 1853); el pare Pere Prats, 1850-1857; i el pare Josep Riba, 1857-1881.

i les relacions sempre ben puntuals i justes amb les bugaderes que calia llogar (és el cas de Teresa Rufié, muller de Bernat Cot, “a rahó de 2 durets quiscun any”, o després Maria Martí (alias Roca) de l’Espluga de Francolí, i això, des del 1803 fins al 1834 nogensmenys! (i vegeu a fol. 75 r fins a fol. 77 v)), diu que “En 28 de Juliol de 1835, poch mes ó menos, se verificà la mia emigració” (el darrer viatge realment!) “desde Poblet a Cornudella”.

A fol. 45 r, ja en pla autobiogràfic, però acuradament consignada, ve la *Copia del Oficio del Alcalde de Cornudella*, que l’afecta personalment de manera ben directa: “Alcaldía de Cornudella... Para dar cumplimto a lo qe me previene la Superioridad, se hace indispensable qe a la mayor brevedad me diga V. por escrito, qual es su edad, si padece o no algún impedimento por enfermedad habitual, o por otro motivo que le impida procurarse la subsistyencia, y a más, a qe clase de monasterio o convento pertenece... Dios gu(ard)e a V.mr *ad (multos annos?)*... Cornudella 8, Febrero de 1836. Franco. Domingo” adreçada “al Rdo. P. exclaustrado” (el nostre home, evidentment) “residente en Cornudella”, la seva vila nadiua, on ha tornat per retirar-s’hi i morir-hi.

Aquest ofici municipal, segueix immediatament la seva *Contestación*: “En cumplimto. A lo qe. V.me previene de parte de la Superioridad con f(c)ha del 8 del corriente, contexto (*sic*) diciendo: qe. mi edad de setenta y ocho años, la debilidad grande de la vista y la suma flaqueza de la memoria, absolutamente me impiden poderme procurar lo necesario y preciso para la subsistencia... Dios g(uard)e a V. ms.as... Cornudella y Febrero 10 de 1836... fr. Jaime Pamies, monje exclaustrado de Poblet... Sr. dn. Franco. Domingo, Alcalde de Cornudella”.

Tanca tot seguit aquesta cara del repetit foli la notícia que “En 28 de Agost de 1836 se publicà la Constitució en Cornudella”; i a fol. v –com no pot extrañar-nos, donades les xacres abans esmentades i la migrada salut–, escriu el nostre home encara de pròpia mà: “En 24 de Octe. de 1836 rebí lo sag(ra)t viàtic”. I acaba dient que “En 15 de Agost de 1837 se tornà a publicar en Cornudella la Constitució de la Monarquia Española”.

Així les coses, no ens sorprèn, que, naturalment una altra mà, i amb tinta diferent, escrigui aquesta *Nota*, ja quasi cent anys més tard, segurament el 1935: “Lo P. Mtre. de qui és aquest llibre morí en 27 de Octubre de 1837” (fol. 3 r).⁷

7. És escrita amb tota certesa pel Sr. Eduard Toda i Güell, qui començà en dit any, a la inversa, començant pel final, la seva història pobletana, amb el llibre *La Destrucció de Poblet, 1800-1900. Ocurrences al Monestir. Fugides de la comunitat. Dispersió de les riqueses. Llegendes dels tresors enterrats*, Poblet 1835. Conservats, però, al nostre Arxiu els seus dos volums manuscrits relatius a les dues centúries precedents, Eduard TODA i GÜELL (1855-1941), *La Davallada de Poblet (Poblet als segles XVII i XVIII)*, n’hem pogut fer l’edició crítica, amb sengles introduccions biogràfica i històrica,

Just abans havia notat el pare Pàmies la *Nota dels dias y anys en qe. moriren los meus Pares y Germans*: “En 18 de juiol de 1783, la Mare Margarida Pàmies. En 2 de Febrer de 1796, ma Germana Teresa Adserias y Pàmies. En 21 de 7bre de 1797, lo meu Pare, dn. Jaume Pàmies. En 27 de Juny de 1810, mon Germà dn. J(ose)ph Pàmies. En 8 de 7bre de 1825, ma Germana Maria Anglès y Pàmies. En 5 de Abril de 1833, ma Germana Raymunda Llorens y Pàmies. I encara en (espai en blanc sense data –potser el sobreviuria?–), ma Germana Úrsula Camps y Pàmies”.

És curiós que, contra el costum català, i com escau en canvi a d'altres costums nacionals, les dones perden aquí el propi cognom, al qual anteposen els de llurs marits!

Tant el pare Agustí Altisent com el propi Toda han deixat ben clarament establert el bon concepte que els mereix el pare Pàmies i la seva senzilla obreta, sense cap pretensió ni voluntat de perdurar. Així, de manera ben particularitzada, ens diu el patrici reusenc i gran restaurador de la nostra casa: “Ha arribat al nostre arxiu el *Llibre de Orde* del Frare més vell d'aquella comunitat, Pare Mestre Jaume Pàmies, nascut a Cornudella en 1758, profés en 1775 i mort en son poble nadiu en 1837... figurà entre els elements liberals quan ocorregueren les discòrdies de la casa a començaments del segle dinou // encara que sempre servà sentiments pregonament religiosos i addictes a l'Ordre. Es distingí per sos estudis havent reunit una bona col·lecció particular d'obres socials i eclesiàstiques, a la que uní les deixades en 1816 per l'Abat pare Joaquim Casanovas... consignà en son *Llibre de Orde* els principals fets ocorreguts a la comunitat durant sa exclaustació i son retorn al Monestir”.⁸ I, dins la llista alfabètica de la darrera comunitat exclaustada, diu encara, tot parlant elogiosament del nostre home: “Parlem d'aquest Monjo en algunes pàgines d'aquest llibre... Sortí de Poblet essent el religiós més // vell de la casa... Tenim son *Llibre de Orde* de Novici, que portà fins a sa mort i conté el major nombre de notícies íntimes de Poblet”.⁹

Semblantment, més tard, el pare Agustí mostrà el seu aprecí per l'obra de Pàmies: “D'aquesta exclaustació” (la primera, del trienni liberal) “del retorn i de la gradual represa de la vida litúrgica, en tenim el testimoniatge d'un dels protagonistes, el pare Jaume Pàmies. Aquest monjo, en el seu *Llibre de Orde*, quadern que usava (com feien altres) per a consignar les seves obligacions sufragials i

---

respectivament, l'arxiver i medievalista Gener GONZALVO i BOU, i jo mateix, Poblet 1997.

8. TODA, *La Destrucció* abans citada, p. 120-121.

9. *Ibidem*, p. 229-230. Té el més alt interès, que, per primera i única vegada, esmenta Toda aquí el seu segon cognom: SERRÉS, que enlloc no ens havia aparegut fins ara.

notes d'interès personal, enregistrà alguns fets d'aquest període", que transcriu de manera circumstanciada a continuació. "Havia acabat", dirà després, "el que el pare Pàmies anomena «la revolució constitucional»" (penso que no sense una trista ironia, vist el seu cost per al Monestir), "i les seves primeres conseqüències. No tardaria gaires anys, però (i el mateix pare Pàmies ho experimentaria i n'annotaria alguna circumstància en el seu quadern), a venir la segona exclaustació i la desamortització".¹⁰

Clou pràcticament el pare Mestre Pàmies el seu quadern personal, la seva Agenda, amb el Catàleg de "Los Monjos que han format aquesta Comunitat des del dia 16 de Mars del any 1775", fol. 81r-82v, i hi afegeix encara, fol. 83 r: "1827 entraren al noviciat Joan Bassa, Vendrell; Jaume Cercós, Arbeca; Joaquim Aleu, Cornudella; Joan Grau, Maspujols; Pere Ferrer, Riudoms. En lo maitg de 1829, professaren Jph. Vallverdú, Ciurana; Manuel Astort, Ignasi Carbó, la Riba; Jph. Revull, Cornudella; Ramon Aragonès, Riudecols. En 17 Abril de 1831, professaren Jph. Anton Riba, Montroitg; Joan Olives y Munté, Mombrió; Joan Miarnau, Cornudella;" i, per últim, dels darrers abans de la restauració: "En 30 de maitg de 1833, professaren Jph. Miquel... Valls; 2 Vicents Salvadó... Riudoms, 3 Man.l Matheu... Sarreal; 4 Pere Sans... Reus, 5 Joan Daroca... la Selva; 6 Domingo Ferrer... Torredenbarra; Joan Rojo... Lleyda; 8 Jph. Miravall... Uldemolins. Lo quart y quint, organistas, lo sisè, setè y octau, Cantors". La suma total, en temps tan traspalsat, és amb tot ben considerable: 167!

Bé que, sens dubte, l'atenció principal de l'autor va adreçada a consignar els sufragis pels difunts de la Congregació, com els acordats igualment de manera recíproca amb la Trapa de Santa Susanna de Maella (hom esmenta així el tercer abat, Ildefons Díez, o el famós llec Antoni Marañón, abans guerriller carlí, anomenat "el Trapense", mort però en pau a casa seva), o la cartoixa de Scala Dei, tenen molt d'interès les *Receptes* anotades ací i allà, com a recordatori ben útil i pràctic.

Així, al fol. 17 r, la "Receta pa. helar la agua: a seis partes de sal amoniaco, ocho de sal de Glauber, y doce de nitro. Se mezcla diez y seis partes de agua, la que se convierte en hielo".

O, al final del llibret, fol. 86 v: "Per fer un porró de tinta: 4 unces (de) gales d'alep¹¹ valen uns 20 quartos; 1 unça 1/2 (de) vidriol,¹² 2 quartos; 1 unça 1/2

10. ALTISENT, *Història de Poblet*, citada, p. 624-628.

11. La gal·la és una hipertròfia de creixent dèficit d'alguns teixits vegetals produïda en una planta hoste per causes diverses, sovint per agents animals, com larves d'artròpodes, que completen el seu cicle vital a l'interior de la planta. I vegeu *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'IEC, Barcelona 1995, p. 931.

12. El vidriol és un sulfat de metall pesat (de consistència vítria, de vidre), de color canvi-

(de) goma aràbiga, 8 quartos; 1 unça (de) sucre candi, 3 quartos; unça 1/4 entre indi i verdet, 6 quartos. (Total) 39 quartos”.

“Quant se trau una xícara de tinta, pot refegirse altra de aygua, fins qe. se demostre no volerne més”.

O bé encara “Receta contra diarreas qe provienen de calor: aygua, o caldo de arròs, mitja onsa de goma aràbiga mesclada ab un porró de aygua”.

I també “per contusions o feridas leves, emplastre de diaquilon. Letarge(?)”.

“Per trauer tacas de tinta: Sal de agrelles ab una poca de aygua”.

“Per curar los callos: cerot de mini y pedra infernal”.

“Purgant llauger: mitja canadella de Llet, y mitja de café”.

Realment, es tracta de tota una farmacopea casolana!

Acaba amb la recepta “per lo dolor de roïons, 1 escrúpol de bàl(sam) opodeldoc”.¹³

Cal saber que l'unça té un pes de 9 dracmes, pesant la dracma 2'777 grams (l'unça doncs pesa 23'439 grams). Cada dracma, al seu torn, equival a 3 escrúpols, i cada escrúpol a 20 grans.¹⁴

Haig de fer notar aquí el meu coral agraïment als bons amics Jaume Felip i Sánchez, farmacèutic a Montblanc, i nebot del professor Sánchez Real, ja traspassat; així com als historiadors Valentí Gual i Vilà, alcalde de Rocafort de Queralt; i Gener Gonzalvo i Bou, arxiver de Tàrraga, que m'han ajudat a interpretar diversos signes gràfics.¹⁵

És irònic que, sens dubte de bona fe, escrigui el pare Pàmies la nota expurgatòria que mai no arribà a dur-se a terme, que resa així, al fol. 85 v. “En virtud de la facultad concedida pr el Sr. Inquisidor Genl. a los Mtros. de la Congon. Cistse. de Aragón en 20 de Agosto de 1787, y con arreglo a ella, y a los Decretos

---

ant segons el metall (blanc, de zinc; blau, de coure; o verd, de ferro). I cf. el propi *Diccionari*, p. 1870.

13. L'Enciclopèdia Espasa, *Enciclopedia Universal Ilustrada Europea-Americana*, vol. 39, Barcelona, s.d., p. 1437, ens diu, que és un bàlsam o liniment, solució alcohòlica de sabó de càmfora, amoníac, i essència de romaní o fatigola.

14. Vegeu respectivament el repetit *Diccionari* de l'IEC, p. 1832, per a unça; p. 652 per a dracma; p. 769 per a escrúpol; i p. 966, per a gra.

15. Pel que fa al suport llibresc, ultra Adriano CAPPELLI, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milà, 1949, *pàssim*; i els Diccionari i Enciclopèdia abans esmentats, vegeu encara un vell llibre molt interessant, el de Fr. Gerónimo de VILABERTRAN, capuchino de Catalunya, oficial de la Contaduría principal de Hospitales militares del primer Ejército, *Reducción recíproca de reales vellón nominales, efectivos, catalanes; libras, sueldos y dineros valencianos...*, tercera edició, Barcelona 1826 (la 1a., de 1813), especialment en parlar a p. 8 de *Medidas de líquidos para boticarios*.

de dicho Sto. Triabl., he expurgado el pnte. Libro”, I ho firma (?) “el Mtro. Fr. N.N. Monge Cistse. del Rl. Monasto. De N.”

Més endavant, nota encara (i això ve a subratllar el respecte de què gaudia davant la jerarquia eclesiàstica del nostre país), que “tinch llicències perpètues del Archebisbat de Tarrag.a pr administrar lo sagramt de la Penitència, y pects. reservats. De Lleyda, perpètues per reservats, pr. Monjas, y pr. predicar. Ídem de Girona, y de la Seu de Urgell”.

Aquesta és la figura de monjo i abat del Poblet immediatament anterior a l'Exclaustració definitiva de 1835, i el seu *Llibre de Orde*. Goso pensar, i ho sotmeto al vostre judici, que la valoració humana, cultural i religiosa que s'hi faci, haurà de ser, en justícia, ben positiva.

Gràcies per la vostra atenció!

Pare ALEXANDRE (IGNASI) MASOLIVER i MASOLIVER,
monjo de Poblet, Barcelona, juny de 2006.

Excel·lentíssim Sr. President,
Il·lustríssims Acadèmics,
Senyores i senyors:

Agraeixo haver estat escollit i designat per a fer la contestació al bell discurs que acaba de pronunciar el nou acadèmic numerari, el Dr. pare Alexandre Masoliver. Permetin-me que comenci per dir que les seves paraules i la seva presència m'evocuen el record d'un altre acadèmic molt estimat, com fou el pare Agustí Altisent. La bellesa blanca i negra de l'hàbit dels monjos del Cister feia molt bonic en aquesta aula acadèmica. M'agrada en particular que sigui restablerta a l'Acadèmia la presència oficial d'un representant de l'Abadia de Poblet, perquè si bé el pare Altisent, en altre temps, i ara el pare Masoliver, han obtingut la medalla acadèmica pels seus mèrits personals, no deixa de ser un motiu d'honor i de satisfacció per a l'Acadèmia de Bones Lletres continuar tenint una connexió amb un cercle monàstic que existeix a Catalunya des de mitjan segle XII i que, d'aleshores ençà, ha tingut part insigne en el desplegament de la cultura catalana. Allò que, d'aquest desplegament, el pare Altisent estudià amb preferència en l'àmbit de l'Edat Mitjana, el pare Masoliver ho ha investigat i continua fent-ho, en èpoques més recents: els segles XVII, XVIII i XIX, en particular.

L'obra del pare Masoliver és molt rica. El tema de l'historiador –ell és essencialment historiador– és Poblet, amb molta preferència sobre altres temes, sense però circumscriure's, ni de lluny, a la història del seu monestir. Si els co-

neixements que té de Poblet li han permès de treballar amb molta exactitud i objectivitat, els que té del monaquisme en general l'han portat a publicar obres considerables sobre el monacat i la seva evolució des dels seus inicis, dutes a terme, algunes d'elles, pensant en cercles amplis de lectors, als quals el bon recercador científic desitja fer assequibles els resultats de les seves investigacions, cosa que és d'agrair i que no és fàcil de fer per a tothom. Em digué en una ocasió un recordat acadèmic nostre, Pere Bohigas, que li era més difícil fer un llibre de divulgació que escriure una obra tècnica.

El pare Masoliver és també un especialista en la història del Cister, especialment el de Catalunya. Tant la documentació relativa a Poblet, com la de les altres cases cistercenques a la nostra terra és prou abundant per a proporcionar matèria d'estudi als historiadors. Una mostra d'això és el "Llibre de orde" de fra Jaume Pàmies, sobre el qual ens acaba de parlar el pare Masoliver. És un dietari personal, ple no tan sols de dades autobiogràfiques, sinó de detalls que el lector recull amb les pinces de la curiositat: les intencions de les misses, normes referents a la bugada i a les bugaderes que cal contractar, receptes casolanes contra diferents mals corporals, fórmules per a gelar l'aigua, per a fer un porró de tinta i per a treure tota mena de taques, i tantes altres coses que ajuden a viure una època. Les pàgines manuscrites de fra Jaume Pàmies són particularment interessants perquè corresponen a una època que comportà un enorme trasbals. Són els anys de la invasió napoleònica, seguida de l'exclaustració prescrita pel ministre Juan Álvarez Mendizábal i per la represa posterior de la vida religiosa.

No vull deixar sense comentar un altre aspecte de la producció literària del pare Masoliver: és la que li dictà la seva condició de religiós i de prevere, fonamentada en la seva experiència monàstica, en el coneixement de la teologia i en la seva finor espiritual.

A més d'un pot sorprendre saber que el pare Alexandre Masoliver és ribagorçà. En efecte, Ignasi Masoliver i Masoliver nasqué l'11 de febrer de 1934 al poble de Seira, a la província d'Osca. El seu pare exercia allí de metge, a la colònia de la Companyia Hidroelèctrica de Catalunya, a la vall del riu Éssera. Ignasi era encara molt menut quan la família es traslladà a Barcelona. Aquí aprengué les primeres lletres al Col·legi Alemany; el batxillerat el cursà a l'Escola Pia del carrer Balmes. A la Universitat de Barcelona obtingué la llicenciatura en dret civil l'any 1956. Complerta la milícia universitària, l'alferes Masoliver començà les pràctiques de l'advocacia al bufet d'Enric Cabré i Mestre; no tardà, però, a ingressar al monestir de Poblet (1959). En rebre l'hàbit de novici li va ser imposat el nom d'Alexandre. Emeté els vots monàstics el 8 de setembre de

1960. La filosofia i la teologia la cursà al propi cenobi. L'ordenació presbiteral la va rebre el 18 de març de 1967. Va obtenir el doctorat en teologia a l'Ateneu Pontifici de Sant Anselm, de Roma (1971). La seva tesi doctoral aparegué amb el títol "Origen y primeros años (1616-1634) de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón. Síntesis histórica y documentos" (Poblet, 1973), amb un pròleg de Joan Reglà.

El pare Masoliver ha ocupat càrrecs importants en el seu monestir: ha estat, durant 27 anys, bibliotecari i, durant 30, prefecte d'estudis. Ha estat professor d'història monàstica, d'història de l'Església i de diferents assignatures teològiques. No em puc estendre parlant de la seva activitat docent i pastoral fora del cenobi. Diré únicament que durant anys ha estat president i vicepresident de la Sociedad de Estudios Monásticos, i que és membre de la Societat Catalana d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània. L'any 1998 els seus mèrits van ser guardonats amb la Creu de Sant Jordi.

Estic content que m'hagi pertocat, en nom dels acadèmics, donar la benvinguda com a acadèmic numerari al pare Alexandre Masoliver. Que se senti ben acollit en aquesta corporació. Els acadèmics sabem que podem aprendre molt d'ell.

ALEXANDRE OLIVAR, OSB

PUBLICACIONS

D'HISTÒRIA MONÀSTICA:

"Poblet: vida econòmica del monasterio en el siglo xvii", "Miscellanea Populetana", Poblet 1966, p. 387-432;

"Fra Simó Trilla (1552-1623), abat de Poblet", "Miscel·lània Històrica Catalana", Poblet 1970, p. 441-491;

"El pare Jaume Finestres, historiador i monjo de Poblet", "Memoria de la Hermandad ... de Poblet", Poblet 1971, p. 87-100;

"Poblet, un caso significativo de autonomía dentro del Cister", "Studia Monastica", 13 (1971), p. 311-319;

Origen y primeros años (1616-1634) de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón. Síntesis histórica y documentos, Tesi doctoral, Poblet 1973;

"Sobre la visita feta per l'abat Virgili de Poblet a la vila de Verdú l'any 1690", "II Col·loqui d'Història del Monaquisme Català, Sant Joan de les Abadesses, 1970", Poblet 1974, p. 359-407;

Història del Monaquisme Cristià, 3 volums, Montserrat 1978-1981; -hi ha traducció castellana, *Historia del Monacato Cristiano*, també 3 volums, Madrid 1994-;

"¿Poblet, abadía nullius dioeceseos durante doscientos años?", "Analecta Cisterciensia", 34, 1978, p. 174-189;

"La lista completa definitiva de los Vicarios Generales de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón y Navarra", "Cistercium", 1980, p. 463-470;

Fra Francesc Dorda, Abat de Poblet, Bisbe de Solsona i Ministre de l'Arxiduc, Poblet 1981, amb epíleg del Dr. Lluç Beltran;

L'Arxiu President Tarradellas, a Poblet, Poblet 1982, també amb versió castellana;

"Roberto, Alberico y Esteban Harding: los orígenes de Cister", "Studia Monastica", 26 (1984), p. 275-307;

"El pare Joan Vallespinosa de Poblet, a través del seu llibre *de receptis*, i del pare Finestres", dins *Miscel·lània Fort i Cogul*, Montserrat 1984, p. 209-231;

A causa de greu malaltia del seu editor P. Louis J. LEKAI, edició de "Les Annales de Cîteaux de Nicolas Cotheret (1690-1753)", "Analecta Cisterciensia", 40, 1984, p. 150-303, 41, 1985, p. 44-315; i 42, 1986, p. 265-330;

"Carles Cardó i la Catequesi Litúrgica", "Quaderns de Pastoral", 86-87 (1985), Barcelona, p. 86-95;

Edició crítica i Apèndix I, *Los Cistercienses en España y Portugal*, dins Louis J. LEKAI, *Los Cistercienses. Ideales y realidad*, Barcelona 1987, p. 517-576;

“El Catálogo de los Abades Generales de Cister”, “*Analecta Cisterciensia*”, 44, 1988, p. 172-189;

El llibre miscel·lani *San Bernardo. El hombre de la Iglesia del siglo XII*, Santo Domingo de la Calzada 1990;

El monasterio de Santa María la Real de las Huelgas, de Valladolid. Notas de historia, arte y vida, Valladolid 1990; –semblantment, ha publicat sengles fullets sobre els monestirs cistercencs femenins de San Andrés de Arroyo, i Santa Cruz de Casarrubios del Monte–;

“Els religiosos a Catalunya. 1600 anys d’història”, dins *I Congrés d’Història de l’Església a Catalunya des dels orígens fins ara, Actes I*, Solsona 1993, p. 435-497;

“El abad Pedro Boqués de Poblet (1546-1564) y el monasterio navarro de Tulebras”, “*Studia Monastica*”, 37 (1995), Montserrat, p. 101-131;

“¿Una política restrictiva de los reyes para con los monjes respecto a su entrada en Indias?”, “*Nova et Vetera*”, 39 (1995), p. 3-10;

“Un cisterciense navarro, fray Ignacio de Ostabat, monje y abad de Fitero, y Secretario de la Congregación Cisterciense de la Corona de Aragón y Navarra”, “*Cistercium*”, 207 (1996), p. 621-645;

“La comunitat cistercenca de Fontfreda-Cuixà, i la restauració de Poblet”, “*Studia Monastica*”, 39 (1997), Montserrat, p. 195-217;

Coedició (amb Gener Gonzalvo) de l’edició crítica, i autor de la segona introducció, *Una “davallada” real de Poblet?*, del llibre d’Eduard TODA i GÜELL (1855-1941), *La davallada de Poblet (Poblet als segles XVII i XVIII)*, Poblet 1997, p. 20-49;

“El Evangelio y la tradición monástica”, “*Nova et Vetera*”, 56 (2003), p. 215-235;

Introducció, edició i notes a Fra Joan VALLESPINOSA (Valls cap al 1578-Poblet 1640), *Libri de Receptis. Uns detallats annals d’història de Poblet, segles XVI i XVII*, Poblet 2005.

* * *

D’ESPIRITUALITAT MONÀSTICA:

Si cerques Déu de veritat... Reflexions sobre la vida monàstica, Montserrat 1986;

“La mujer y María, la mujer perfecta en Bernardo”, “Cistercium”, 181 (1990), p. 135-154;

“Marco vital de la espiritualidad monástica: la ascesis”, dins *La espiritualidad monástica: el legado de los monjes al mundo de la técnica*, Sevilla 1990, p. 107-131;

“El «opus manuum» o el trabajo, como elemento integrante de la espiritualidad monástica”, *ibídem*, p. 203-242;

“Introducción: ¿vida contemplativa, o vida monástica?”, “Nova et Vetera”, 40, 1995, p. 289-315;

“Comentari a l’Epístola a Eustoqui”, “Col·lecció d’Espiritualitat Jerònima”, Barcelona 1996;

“El *De spiritali amicitia* de San Elredo: de las amistades profanas a la *filia* y el *agape*”, “Studia Monastica”, 44 (2002), Montserrat, p. 373-390;

“El procés de fundació dels monestirs”, dins *Els grans monestirs de la Catalunya Nova. Cistercencs, Cartoixans i Franciscans*, Tarragona, reedició 2005, p. 147-161.

Cal sumar-hi a més totes les ponències de les Setmanes Monàstiques, publicades primer a “Studia Silensia”, i “Nova et vetera”, després, encara que comencen en general amb una base exegetica, i s’hi introdueix més d’una dada històrica.

***

BÍBLIA:

El “pobre Jeremies”, Montserrat 2002.

***

ART:

“Santa Maria de Poblet”, dins *Catalunya romànica*, XXI, p. 555-563, i 566-571, Barcelona 1995; i

“El monestir de Poblet”, dins *L’art gòtic a Catalunya, Arquitectura*, II, 2, p. 199-202, Barcelona 2003.

***

LLETRES I CULTURA:

“Què llegiren i escriviren els monjos de Poblet durant sis-cents anys (1150-1835)”, *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Cultura Catalanes*, Montserrat 1986, p. 353-361;

“Pequeña antología de los primeros pasos”, p. 39-56, dins la miscel·lània *La Revista “El Ciervo”. Historia y teoría de cuarenta años*, edició de J.A. GONZÁLEZ CASANOVA, Barcelona 1992;

“La Biblioteca de Poblet”, dins la miscel·lània *Monjes y monasterios españoles*, San Lorenzo del Escorial, 1995, p. 374-393; i

“Un monje original y gran poeta: Cristóbal de Castillejo (1496?-1550)” dins la miscel·lània *Humanismo y Cister*, León 1996, p. 237-248.

* * *

I encara “El segle XIX a Catalunya viscut pels religiosos”, dins *Millenium*, Barcelona 1989, p. 47-54; i articles de diccionari a DHGE; DIP; *Diccionario Teológico de la Vida Consagrada*; i GEC. És en vies de publicació la llarga llista de personatges de la Congregació Cistercenca de la Corona d’Aragó, en el Diccionari Biogràfic que prepara la Real Academia de la Historia de Madrid. És coautor també, dins un equip dirigit per Mn. Joan BADA, de *Catalònia Religiosa. Atlas històric dels orígens als nostres dies*, Barcelona 1991.

* * *